

YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARININ ORTAÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİNDE KULLANIMI “İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE TASAVVUFİ YORUMLAR” ÜNİTESİ ÖRNEĞİ

Safinur GENÇ*
Seyyid SANCAK**

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 13 Kasım 2024, **Kabul Tarihi:** 23 Aralık 2024, **Yayın Tarihi:** 31 Aralık 2024, **Atf:** Genç, Safinur. Sancak, Seyyid. “Yapay Zekâ Uygulamalarının Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Kullanımı ‘İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar’ Ünitesi Örneği”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24/3 (Özel Sayı: Yapay Zeka ve İlahiyat: Yeni Paradigmalar Aralık 2024): 117-136.

DOI: 10.33415/daad.1584790

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 13 November 2024, **Accepted:** 23 December 2024, **Published:** 31 December 2024, **Cite as:** Genç, Safinur. Sancak, Seyyid. “The Use of Artificial Intelligence Applications in Secondary Education Religious Culture and Ethics Course ‘Sufi Interpretations in Islamic Thought’ Unit Example”. *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 24/3 (Special Issue: Artificial Intelligence and Theology: New Paradigms, December 2024): 117-136.

DOI: 10.33415/daad.1584790

* Sorumlu yazar, Doktora Öğrencisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Türkiye, safinurgenc1453@gmail.com, Orcid: orcid.org/0000-0002-4084-6276, Katkı oranı: %50 / Responsible Author, PhD Student, Bolu Abant İzzet Baysal University, safinurgenc1453@gmail.com, Orcid: orcid.org/0000-0002-4084-6276, Contribution rate: 50%.

** Doç. Dr. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, seyyidsancak@ibu.edu.tr, Bolu, Türkiye, Orcid: orcid.org/0000-0003-0206-0237, Katkı oranı: %50 / Assoc. Prof. Bolu Abant İzzet Baysal University, seyyidsancak@ibu.edu.tr, Orcid: orcid.org/0000-0003-0206-0237, Contribution rate: 50%.

Öz

Bu çalışma, yapay zekâ (YZ) uygulamaları ChatGPT ve Google Gemini'nin Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) derslerinde, örneğin Alevilik ve Bektaşilik konularında nasıl bilgi sunduğunu incelemektedir. Her iki yapay zekâ uygulaması; Alevilik ve Bektaşilikle ilgili temel kavramlar, ritüeller, ocak kültürü, on iki hizmet gibi konularda ders kitabındaki bilgilere göre değerlendirilmiştir. Sonuçlar, ChatGPT'nin ders kitabına daha yakın ve ayrıntılı bilgiler sunduğunu, Google Gemini'nin ise daha yüzeysel ve güncel perspektifle cevaplar verdiğini göstermektedir. Her iki uygulamada da bazı kaynak güvenilirliği ve içerik eksiklikleri gözlemlenmiş olup, bazı kavramların dini anlamlarının tam yansıtılmadığı tespit edilmiştir. Çalışma, yapay zekâ uygulamalarının din eğitimi gibi kültürel ve dini içeriklerde doğru ve kapsamlı bilgi sunmada eksiklikler barındırabileceğini, bu nedenle kullanıcıların bu araçları bilgi kaynağı olarak dikkatle değerlendirmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, ChatGPT, Google Gemini, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Alevilik, Bektaşilik.

The Use of Artificial Intelligence Applications in Secondary Education Religious Culture and Ethics Course 'Sufi Interpretations in Islamic Thought' Unit Example**Extended Abstract**

This study comprehensively evaluates the performance of artificial intelligence (AI)-based language models, specifically ChatGPT and Google Gemini, in conveying accurate and detailed information for secondary-level religious culture and ethics courses, with a particular focus on Alevi-Bektashi concepts and practices. The study systematically analyzes how well these AI tools align their responses with the content and concepts found in standardized textbooks used in Turkish secondary education. Key topics of investigation include the transmission of essential religious concepts, rituals, socio-cultural structures, and unique elements of Alevi-Bektashi thought as outlined in the curriculum.

ChatGPT generally provides more academic and detailed responses that align closely with curriculum content, especially when explaining major Sufi traditions influential in Turkish culture. For instance, in detailing Turkish cultural influences, ChatGPT covers the historical figures and schools such as Yesevism, Kadiri, Mevlevi, and Naqshbandi orders, as well as discussing Alevism and Bektashism as distinct entities. This level of detail allows ChatGPT to adhere more closely to the textbook content, preserving the richness and context of the topics. In contrast, Google Gemini draws on a variety of online sources, resulting in shorter, more summarized responses with a focus on contemporary relevance rather than historical or contextual accuracy. For example, in discussing Alevism and Bektashism, Gemini tends to integrate current political perspectives, which may diverge from the academic tone and focus of the textbook.

The study further examines each model's approach to defining and explaining key Alevi-Bektashi concepts and rituals. While ChatGPT offers detailed explanations of terms such as cem (gathering), cemevi (place of gathering), musahiplik (spiritual brotherhood), and the on iki hizmet (twelve services), Google Gemini's answers are notably shorter and lack depth. For instance, ChatGPT elaborates on the ocak (spiritual hearth) system within Alevi-Bektashi traditions, offering insight into the organizational diversity within this system. However, both tools demonstrate some limitations, often omitting or inadequately covering specific cultural elements; for example, neither model

fully captures the broader social and spiritual dimensions of significant rituals such as the concept of "asking for consent and resolving grievances" within Alevi-Bektashi practices.

Both AI models show limitations in their source use and reliability. While ChatGPT primarily references academic sources without explicitly citing them unless prompted, Google Gemini often refers to online sources directly under its responses. This approach, while transparent, sometimes results in questionable reliability and accuracy. For example, Google Gemini's use of recent online sources in response to specific questions can lead to a more political framing of Alevism-Bektashism, diverging from the neutral, objective approach maintained in educational materials. This disparity raises concerns about the veracity of information provided by these AI models, particularly for educational purposes.

The study also finds that the language models occasionally use terminology that may inadvertently distort religious practices. For instance, ChatGPT's description of semah as a sacred dance does not fully convey the ritual's religious significance within Alevi-Bektashi practices, where it is regarded as a form of worship rather than dance. Similarly, critical cultural nuances are sometimes absent in the AI responses on concepts like musahiplik. Such limitations indicate that AI tools may struggle to fully meet user expectations when providing information on religious and cultural subjects, underscoring the need for caution in interpreting their responses.

This study highlights both the advantages and limitations of AI language models in supporting education, especially in sensitive and culturally rich contexts such as religious education. ChatGPT's responses, which are generally more detailed and closely aligned with textbook content, offer benefits in delivering academically reliable information. Meanwhile, Google Gemini provides concise, summarizing responses that, though brief and accessible, can sometimes lack depth and drift from the academic context due to reliance on online sources. The findings suggest that AI tools used in education require improvements in source reliability and content accuracy, particularly when conveying specific cultural knowledge. The study recommends that users carefully assess the reliability of information provided by these tools and consider supplementing AI-generated content with verified resources, especially in cases where in-depth information is crucial for learning objectives.

Keywords: Religious Education, ChatGPT, Google Gemini, Religious Culture and Ethics, Alevism, Bektashism.

Giriş

Yapay zekâ, akademik araştırmalarda veri analizini hızlandırma, büyük veri kümelerinden anlam çıkarma ve literatür tarama süreçlerini otomatikleştirme gibi önemli kolaylıklar sunmaktadır. Doğal dil işleme ve makine öğrenimi algoritmaları sayesinde, yapay zekâ araştırmacılara akademik yayınları hızlıca sınıflandırma,

özümleme ve araştırma trendlerini belirleme imkânı tanımaktadır.¹ Özellikle dil modeli tabanlı yapay zekâ teknolojileri, literatürdeki boşlukları belirleyip yeni araştırma hipotezleri oluşturma süreçlerinde yardımcı olmaktadır. Güncel araştırmalar, yapay zekânın bibliyometrik analizlerde kullanımıyla akademik etkiyi ve iş birliklerini analiz etme, multidisipliner ilişkileri keşfetme gibi alanlarda önemli katkılar sunduğunu göstermektedir. Neredeyse her alanda kullanılmaya başlanan yapay zekâ teknolojilerinin olanakları büyüleyici ve sınırsız görünmektedir. Ancak, yapay zekânın bazı durumlarda bilgi doğruluğu ve kaynak güvenilirliği sorunları yaşaması, özellikle akademik içerik üretiminde dikkatli değerlendirilmesi gereken bir konu olarak öne çıkmaktadır.²

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi, bireylerin dini, ahlaki ve kültürel değerleri anlamalarına ve bu değerleri hayatlarında uygulamalarına rehberlik eden önemli bir eğitim alanıdır. Bu bağlamda, din eğitimi, öğrencilerin eleştirel düşünme, hoşgörü ve değerler farkındalığı geliştirmelerine katkı sağlayan disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Makale, yapay zekâ uygulamalarının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde pedagojik bir araç olarak kullanımını analiz ederek, teknolojinin bu alandaki rolüne ışık tutmaktadır. Özellikle Alevilik ve Bektaşilik gibi kültürel ve dini açıdan hassas konuların doğru ve kapsamlı bir şekilde aktarılması bağlamında yapay zekâ araçlarının yeterliliklerini değerlendirmesi, din eğitiminin dijitalleşen çağdaki yeni dinamiklerini anlamak açısından kritik bir önem taşımaktadır. Çalışma, öğrencilerin bilgiye erişimini kolaylaştıran bu teknolojilerin, öğretim programlarıyla uyumlu bilgi sunma kapasitelerini ortaya koyarak, din eğitimi alanında hem fırsatlar hem de sınırlamalar açısından dikkat çekici bir bakış açısı koymayı hedeflemektedir.

Araştırmanın yöntemi

1. Çalışmanın Deseni

Bu araştırmada, fenomenolojik desen temel alınarak nitel bir yaklaşım benimsenmiştir. Fenomenoloji, bireylerin ya da araçların belirli bir olguya ilişkin algılarını ve bu olguyu nasıl anlamlandır-

¹ Bilal İşler ve Mehmet Kılıç, "Eğitimde Yapay Zekâ Kullanımı ve Gelişimi." *Yeni Medya Elektronik Dergisi* 5, no. 1 (2021): 1-6.

² Kadir Arslan, "Eğitimde Yapay Zekâ ve Uygulamaları." *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi* 11, no. 1 (2020): 71-88.

dıklarını incelemeye odaklanır.³ Bu çalışmada, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin "İslam düşüncesinde tasavvufi yorumlar" ünitesinin Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili kazanımlarına yönelik sorulara ChatGPT ve Google Gemini gibi yapay zekâ platformlarının verdiği cevaplar incelenmiştir. Çalışmada içerik analizi, bir veri analiz yöntemi olarak kullanılmıştır.

Fenomenolojik desenin seçilme nedeni, yapay zekâ araçlarının belirli bir bağlamdaki performansını anlamaya ve eğitimsel süreçlere olan katkılarını değerlendirmeye yönelik olmasıdır.

2. Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci şu aşamalardan oluşmaktadır:

1. Soruların Hazırlanması ve Uzman Görüşü:

- "İslam düşüncesinde tasavvufi yorumlar" ünitesinin Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili kazanımları temel alınarak toplamda on üç soru hazırlanmıştır.
- Hazırlanan sorular, üç alan uzmanı akademisyen ve beş DKAB öğretmeni tarafından incelenmiş, geri bildirimler doğrultusunda son hali verilmiştir.

2. Yapay Zekâ Araçlarının Kullanımı:

- Hazırlanan on üç soru, ChatGPT ve Google Gemini'nin ücretsiz versiyonlarına aynı gün ve saatlerde sorulmuştur.
- Yanıtlar kaydedilerek analiz sürecinde kullanılmak üzere organize edilmiştir.

3. Veri Analizi

Toplanan veriler, içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu analiz sürecinde aşağıdaki adımlar izlenmiştir:

1. *Verilerin Düzenlenmesi:* ChatGPT ve Google Gemini'nin yanıtları, içerik açısından düzenlenmiş ve bir veri seti oluşturulmuştur.
2. *Kodlama ve Kategorilendirme:* Yanıtlar, Verilerin güvenilirliği, kaynak kullanımı, din eğitimi bağlamına uygunluk. kri-

³ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2023), 42-50.

terlere göre kodlanmış ve temalar altında kategorilere ayrılmıştır.

3. **Kıyaslama:** ChatGPT ve Google Gemini'nin yanıtları arasında karşılaştırmalar yapılarak, her iki platformun güçlü ve zayıf yönleri belirlenmiştir.

4. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın geçerlik ve güvenirliliğini sağlamak için şu yöntemler uygulanmıştır:

1. **Uzman Görüşü:** Soruların hazırlanma aşamasında ve analiz sürecinde uzmanlardan destek alınmıştır.
2. **Aynı Koşullarda Veri Toplama:** Yapay zekâ platformlarına aynı gün ve saatlerde sorular yöneltilmiş, değişkenlerin etkisini azaltmak için kontrol sağlanmıştır.
3. **Çapraz Kontrol:** Veriler farklı araştırmacılar tarafından analiz edilmiş, yorumlarda tutarlılık sağlanmıştır.
4. **Açıklık ve Saydamlık:** Analiz süreçleri detaylı bir şekilde kayıt altına alınmıştır.

5. Sınırlılıklar

Araştırma, ChatGPT ve Google Gemini'nin ücretsiz versiyonlarının aynı gün ve saatlerde verdikleri yanıtlarla sınırlıdır. Bu sınırlılık, elde edilen bulguların genel yapay zekâ performansı üzerinde değil, yalnızca bu iki platformun belirli bir bağlamdaki performansı üzerinde değerlendirilmesini gerektirir.

Bulgular

1. *"Türk kültüründe başlıca etkili olan tasavvufi yorumlar nelerdir?" Sorusuna yapay zekâ uygulamalarının vermiş olduğu yanıtlara ilişkin bulgular.*

Türk kültüründe etkili olan başlıca tasavvufi yorumlar arasında Yesevilik, Kadirilik, Rifailik, Mevlevilik, Nakşibendilik ve Alevilik-Bektaşilik yer almaktadır (DKAB 12. sınıf ders kitabı, 3. ünite). ChatGPT'nin cevabında tasavvufi yorumlar, kurucularıyla birlikte anılmış; ancak Rifailik yer almamıştır. Ayrıca, Alevilik ve Bektaşilik ayrı başlıklar altında sunulmuştur. Google Gemini ise benzer şekilde Rifailiği eksik bırakmış; ancak Alevilik-Bektaşilik tek bir başlık

altında verilmiştir. Ders kitabında⁴ Alevilik-Bektaşilik tek başlık altında ele alınsa da Alevilik ve Bektaşiliğin hem farklı hem de ortak yönlerine vurgu yapılmıştır. Bu nedenle, Alevilik-Bektaşilik hakkında ChatGPT'nin sunduğu tanım daha ayrıntılı ve doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Google Gemini'nin yanıtları ise genel ve özet niteliğinde kalmıştır.

2. "Alevilik-Bektaşilik nedir?" Sorusuna yapay zekâ uygulamalarının vermiş olduğu yanıtlara ilişkin bulgular.

Bu soruya yönelik olarak hem ChatGPT hem de Google Gemini'nin yanıtları genel kalmış ve ders kitabındaki detaylara yeterince yer verilmemiştir. Özellikle ders kitabında, Aleviliğin Hz. Ali'ye, Bektaşiliğin ise Hacı Bektaş Veli'ye dayandırıldığı; Alevilik ve Bektaşiliğin kültürümüzde ortak ilkeler çerçevesinde birlikte ele alındığı; Balım Sultan'ın Bektaşiliği bir tarikat olarak sistemleştirdiği ve Ocak kültürünün Alevilik-Bektaşiliğin yaygınlaşmasındaki önemi vurgulanmıştır.⁵ Her iki yapay zekâ aracının yanıtlarında, bu unsurlardan Balım Sultan'a ve *ocak* kültürüne değinilmemiş, bunun yerine cemevi gibi güncel kavramlara yer verilmiştir. Google Gemini'nin *Alevi-Bektaşiliğin Türkiye'deki durumu* başlığı altında verdiği bilgiler, ders kitabının sunduğu akademik içerikten çok güncel siyasi bir perspektif sunar niteliktedir. Bu bağlamda, Alevi-Bektaşiliğin topluluğunun günümüzdeki durumu, hak talepleri ve karşılaştıkları zorluklara yer verilmiş; hacibektasdernegi.com gibi bir online kaynak önerilmiştir. Ancak, önerilen kaynak incelendiğinde belirtilen bilgilerin kaynağı ve doğruluğu netleşmemiştir. Google Gemini'nin yanıtının objektifliği, kaynak doğruluğu açısından tartışmaya açık olup, araştırmacıyı yanıltıcı olma potansiyeline sahiptir. Sonuç olarak, ChatGPT'nin ders kitabındaki bilgilere daha yakın bir tanım sunduğu, Google Gemini'nin ise güncel ve genel nitelikte siyasi yorumlar içeren bir yanıt ürettiği görülmektedir. Alevilik-Bektaşilik ile ilgili tanım sorusunda, ChatGPT'nin ders kitabındaki içerikleri daha akademik bir yaklaşımla aktarması, araştırmacıya güvenilir bilgi sunma açısından daha uygun olarak değerlendirilebilir.

⁴ Hadi Gündür (ed.), *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: Erkad Yayıncılık, 2024), 68-74; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim, 9, 10, 11, 12. sınıflar)* (Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2018), 32-33.

⁵ Gündür, *Ortaöğretim Din Kültürü*, 72,74; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 32,33.

3. “Alevilikte ocak kavramını (kültürünü?) açıklar mısınız?” Sorusuna yapay zekâ uygulamalarının vermiş olduğu yanıtlara ilişkin bulgular.

Ders kitabında geçen *ocak* kavramı, "dede, seyit, pir, mürşit, rehber gibi adlarla anılan ve dinsel hizmetleri üstlenen kişilerin ailelerini ve soylarını tanımlamak için kullanılan bir kavram" olarak ifade edilmiştir.⁶ Bu tanım doğrultusunda, ChatGPT ve Google Gemini'nin her ikisinin de ders kitabındaki tanımla genel olarak uyumlu bilgiler sunduğu gözlemlenmiştir. ChatGPT, tanımın ötesinde *ocak* sisteminin çeşitlenmesine dair bazı detaylar ekleyerek daha geniş bir perspektif sunarken, Google Gemini yalnızca temel tanımları vermiştir. Bu durum, daha spesifik kavramlara yönelik sorularda yapay zekâ araçlarının daha yakın yanıtlar sunduğunu, ancak genel sorularda yanıtların daha çok çeşitlilik gösterebileceğini ortaya koymaktadır.

4. “Alevilik-Bektaşilikteki temel kavramlar ve erkanlar nelerdir?” Sorusuna yapay zekâ uygulamalarının vermiş olduğu yanıtlara ilişkin bulgular.

124 | db

Alevilik-Bektaşilik konusuyla ilgili DKAB öğretim programı kazanımları incelendiğinde, programda *cem*, *cemevi*, *musahiplik*, *razılık* ve *kul hakkının sorulması*, *cemde on iki hizmet*, *semah*, *gülbank*, *hızır* ve *muharrem orucu* gibi temel kavramlara yer verildiği görülmektedir.⁷ Öğretim programına uygun bir içerik sağlamada ChatGPT'nin Google Gemini'ye göre daha ayrıntılı ve uyumlu cevaplar sunduğu gözlenmiştir. ChatGPT, kazanımlarda yer alan pek çok kavrama değinmişken, Google Gemini daha kısa ve öz bir yanıt sunarak temel kavramları *hakk*, *Muhammed*, *Ali*, *ehl-i Beyt*, *can*, *cem*, *sema*, *dede* gibi başlıklar altında sınırlı tutmuştur. Google Gemini'nin temel kavramlar ve erkânlar arasında ayırım yaparak cevap vermesi, ChatGPT'nin ise bu ayırımı yapmaması dikkat çekmiştir. Ancak her iki yapay zekâ programının da altı çizilen bazı kavramlara (örneğin *gülbank*, *hızır cemleri* gibi) değinmemesi,

⁶ Gündür, *Ortaöğretim Din Kültürü*, 72,73; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 32,33; Aras Bozkurt, “ChatGPT üretken yapay zekâ ve algoritmik paradigma değişikliği”, *Alanyazın Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi* 4/1 (Mayıs 2023), 67, 68.

⁷ Gündür, *Ortaöğretim Din Kültürü*, 74-81; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 32,33; Sanne Jansen, *ChatGPT: de vriend/vijand die hier is om te blijven* (Utrecht: Utrecht Üniversitesi, REBO fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 42-48.

yapay zekânın sağladığı bilgilerin bazen eksikler barındırabileceğini göstermektedir. Ayrıca, bazı tanımlarda anakronizme düşüldüğü de dikkat çekmiş; örneğin, ChatGPT'nin semahı *kutsal bir dans* olarak tanımlaması, ritüelin dini anlamını tam olarak yansıtmadığı için ibadet olarak kabul edilen bir ritüele uygun olmayan bir ifade olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak, ChatGPT daha kapsamlı yanıtlar vermesine rağmen, her iki programın da tam anlamıyla bütüncül bilgi sağlamada eksiklikler gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, kullanıcıların daha doğru ve kapsamlı bilgi almak için spesifik sorular sormalarının önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bazı önemli terimlerin atlanması, yapay zekâ araçlarının kaynak doğruluğu konusunda da soru işaretleri yaratmaktadır.

5. "Alevilik-Bektaşilikte cem, cemevi ve cem çeşitleri hakkında bilgi veriniz." Sorusuna yapay zekâ uygulamalarının vermiş olduğu yanıtlara ilişkin bulgular.

Ders kitabındaki cem ve cemevi tanımlarına ve Alevilik-Bektaşilikteki çeşitli cem türlerine ilişkin bilgilerin değerlendirilmesi, yapay zekâ araçlarının ders materyaline dayalı bilgi üretme yeterliliğini gözler önüne sermektedir. ChatGPT ve Google Gemini, ders kitabındaki tanım ve kavramlarla büyük ölçüde uyumlu bilgi sağlasalar da bazı eksiklikler ve farklılıklar göstermektedir. Örneğin, ChatGPT *cemveleri*'nin dini ritüellerin yanı sıra toplumsal ve kültürel işlevlerini de vurgulamış, sekiz farklı cem türüne yer vermiştir. ChatGPT'nin verdiği cem türleri arasında *dardan indirme cemi* ve *musahiplik cemi* de yer almakta ancak her iki yapay zekâ programı *düşkünlükten kaldırma cemi* ve *razılık ve kul hakkının sorulması* ritüeline değinmemiştir. Ayrıca, ChatGPT'nin *Abdal Musa cemi* tanımında cemlerin manevi arka planını yeterince vurgulamadığı, yalnızca ritüelin yapıldığı amacı belirttiği görülmektedir. Google Gemini ise altı cem türü sıralamış, ancak *musahiplik cemi*'ni ele almamıştır. Öte yandan, Google Gemini'nin *Abdal Musa cemi*'ni sabır ve mücadele temasıyla ilişkilendirmesi, kavramın geleneksel bağlamından sapmasına neden olmuştur. Ders kitabında⁸ *musahiplik*, *ikrar* ve *nasip alma* olarak da adlandırılmakta ve *muhat* (kardeşlik) uygulamasına dayandırılmaktadır. ChatGPT *musahiplik* ve *ikrar cemi*'ni benzer özelliklerle açıklamasına rağmen iki ayrı cem türü olarak sunmuştur. Google Gemini ise yalnızca *ikrar*

⁸ Gündür, *Ortaöğretim Din Kültürü*, 74-80; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 32,33.

*cemi'*ne değinmiş ve *musahiplik cemi'*ni tamamen atlamıştır. Bu eksiklik, özellikle Google Gemini'nin uzun açıklamalar gerektiren kavramları yüzeysel bir ifadeyle geçiştirme eğiliminde olduğunu ve bu nedenle ders kitabındaki detaylı açıklamaların bir kısmını aktarmakta yetersiz kaldığını göstermektedir. Sonuç olarak, ChatGPT, ders kitabının sunduğu bilgilerle daha uyumlu cevaplar üretmekte; ancak her iki yapay zekâ programı da kavramların arka planını veya farklı isimlendirmelerini eksik bırakabilmektedir. Bu durum, yapay zekâ araçlarının, özellikle özgün ve spesifik bilgilerin aktarılmasında yetersiz kalabildiğini göstermektedir. Öğrenci düzeyine uygunluğu sağlamak açısından ders kitabında net ifade edilmeyen ya da eksik bırakılan kavramların doğru aktarımı için yapay zekâyâ rehber olacak daha ayrıntılı içeriklere ihtiyaç duyulmaktadır.

6. “*Alevilik-Bektaşilikte düşkünlükten kaldırma cemi nedir?*” Sorusuna yapay zekâ uygulamalarının vermiş olduğu yanıtla ilişkin bulgular.

126 | db

*Düşkünlükten kaldırma cemi'*nin tanımı, yapay zekâ araçları tarafından ders kitabına uygun olarak verilmiş; ancak her iki araç da yalnızca tanımın kendisine odaklanarak kavramın daha geniş arka planını sunmada eksik kalmıştır. Ders kitabında⁹ *düşkünlük* sürecinin sosyal ve manevi sonuçları daha detaylı bir şekilde ele alınmışken, yapay zekâ bu bağlamı yeterince vurgulamamıştır. Bu durum, yapay zekânın spesifik sorulara ders kitabıyla uyumlu yanıtlar verdiğini ancak kavramın tam bağlamını ve geleneksel boyutunu aktarırken bazı eksiklikler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, öğrencilerin konuya tam hakimiyetini sağlamak için yapay zekâ araçlarının sadece tanımlara değil, kavramların tarihsel, sosyal ve manevi arka planına da odaklanabilmesi önemlidir.

7. “*Cemde on iki hizmeti açıklayınız.*” Sorusuna yapay zekâ uygulamalarının vermiş olduğu yanıtla ilişkin bulgular.

Ders kitabındaki *on iki hizmet* kavramı, sadece tanım değil, aynı zamanda bu kavramın sosyo-dini bağlamını da detaylandırarak sunmaktadır.¹⁰ Yapay zekâ araçları ise daha kısa ve yüzeysel tanımlarla yetinmiş, kavramın içeriği ve arka planına yeterince odaklanmamıştır. Bu bağlamda, ChatGPT ve Google Gemini ders kitabına

⁹ Gündür, *Ortaöğretim Din Kültürü*, 75; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 32,33.

¹⁰ Gündür, *Ortaöğretim Din Kültürü*, 77,78; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 32,33.

uygun fakat eksik bilgiler sunarak, on iki hizmet kavramını kısmen doğru ancak yeterince derinlemesine olmayan bir şekilde aktarmıştır. ChatGPT, *on iki hizmet*'in listesinde *lokmacı* ve *kurbancı* rollerini birleştirmiş; bu durum ders kitabındaki ayrı kavramların birleşmesiyle bir eksiklik yaratmıştır. Ayrıca, ChatGPT'nin ders kitabında verilen *tezekkâr*, *peyik*, ve *semaççı* kavramlarına yer vermemesi, bu önemli hizmet rollerinin eksik aktarılmasına yol açmıştır. Örneğin, *tezekkâr* (veya *saka*) benzer anlamda kullanılan bir terim olarak görünse de doğrudan birebir karşılık olarak ele alınamayabilir. Google Gemini, on iki hizmete ilişkin bazı küçük farklılıkların olabileceğini belirtmiş olsa da *peyik* ve *semaççı* gibi hizmetleri atlayarak eksik bir çerçeve sunmuştur. Bu farklılıklar, yapay zekâ araçlarının kesin olmayan bilgileri kimi zaman kesin bilgi gibi sunma riskini ortaya koymaktadır. Google Gemini'nin farklı kaynaklarda hizmet isimleri ve görevlerinin değişebileceğine vurgu yapması olumlu bir farklılık olarak değerlendirilebilir. Ancak her iki yapay zekâ aracının da ders kitabındaki özgün kavramları tam anlamıyla yansıtmaması, bu araçların akademik bilgi üretiminde yetersizliklere yol açabileceğini göstermektedir.

8. "Musahiplik nedir ve musahip olabilme şartları nelerdir?" Sorusuna yapay zekâ uygulamalarının vermiş olduğu yanıtlara ilişkin bulgular.

Ders kitabında *musahiplik* kavramı, sözlük anlamından başlayarak Alevilik-Bektaşilik geleneğindeki *yol kardeşliği*, *ahiret kardeşliği* ve *kardeş tutma* gibi anlamlarını içerecek şekilde kapsamlı bir paragraf olarak detaylandırılmıştır.¹¹ Ayrıca, *Ensar-Muhacir kardeşliği* ile yapılan benzetme ve *musahiplik* şartlarının tablo şeklinde sunulması, *musahipliğin* Alevi-Bektaşî kültüründeki önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, ChatGPT ve Google Gemini, ders kitabındaki bilgilerle uyumlu genel tanımlar sunsalar da *Ensar-Muhacir* benzetmesi gibi bazı önemli ayrıntıları atlamışlardır. Örneğin, ChatGPT altı madde sıralayarak *ehl-i beyt sevgisi* gibi genel temaları öne çıkarmış; Google Gemini ise beş madde sıralayarak *pîr* veya *dede'nin onayı* gibi konulara değinmiştir. Ancak her iki yapay zekâ aracının ürettiği *musahiplik* şartlarının, ders kitabında verilen orijinal şartlarla tam uyumlu olmaması dikkat çekmektedir. Bu farklılık,

¹¹ Gündür, *Ortaöğretim Din Kültürü*, 75,76; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 32,33; Halszka Jarodzka, "ChatGPT: De Toekomst van het onderwijs?!", *Open Universiteit* (Erişim 9 Kasım 2024), 3.

kullanılan kaynakların çeşitliliğinden veya çevrimiçi erişimin sınırlı olduğu kaynakların etkisinden kaynaklanabilir. Sonuç olarak, yapay zekâ araçları aynı soruya farklı kaynaklardan yararlanarak çeşitli yanıtlar sunabilmekte ve bu durum, *musahiplik* gibi spesifik kavramların farklı şekillerde ifade edilmesi nedeniyle bilgi aktarımında bazı riskler oluşturabilmektedir. Bu bağlamda, kullanıcıların yapay zekâ araçlarının sağladığı bilgileri değerlendirirken, özellikle güvenilirlik açısından kaynakların önemine dikkat etmeleri gerekmektedir. Aynı zamanda, bilgi üretiminde tek bir kaynağın değil, farklı kaynakların karşılaştırılmasının doğru bilgiye ulaşmada faydalı olacağı görülmektedir.

9. “*Razılık ve kul hakkının sorulması nedir?*” Sorusuna yapay zekâ uygulamalarının vermiş olduğu yanıtlara ilişkin bulgular.

Razılık ve kul hakkının sorulması kavramı, ders kitabında yalnızca tanımıyla değil, aynı zamanda Alevilik-Bektaşilik geleneğindeki önemi ve anlamıyla birlikte ele alınmıştır. *Cem* ayini öncesinde, hak sahibinin hakkının teslim edilmesi ve dargınların barıştırılması, ayinin birlik ve huzurunu sağlamak amacıyla özellikle vurgulanmıştır.¹² Bu çerçevede, ChatGPT ve Google Gemini'nin yanıtları genel olarak ders kitabıyla uyumlu olsa da bazı küçük farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin, ChatGPT'nin cevabında kavramın Alevilik-Bektaşilikle bağlantısı vurgulanmış ancak *cemle* doğrudan ilişkilendirilmemiştir. Google Gemini ise *cem* gibi toplu ibadetlerde *razılık ve kul hakkının sorulması* kavramının önemine değinmiştir. Her iki yanıt da ders kitabındaki temel anlamı aktarırken, *cem* ayini öncesinde dargınlıkların giderilmesi ve toplumsal rızanın sağlanması gibi ders kitabında vurgulanan detaylar, yapay zekâ yanıtlarında yüzeysel olarak ele alınmıştır. Sonuç olarak, her iki yapay zekâ aracının da ders kitabındaki tanım ve açıklamalarla genel uyumluluk gösterdiği, ancak bazı kritik bağlantıların eksik kaldığı görülmektedir. Dini ve toplumsal anlamlar içeren bu tür kavramların tam anlamıyla aktarılabilmesi için bağlamsal detayların titizlikle eklenmesi, kullanıcının kavramı daha kapsamlı bir şekilde anlamasına katkı sağlayacaktır.

10. “*Semah nedir ve Alevilik-Bektaşilik içindeki ortak yönleri nelerdir?*” Sorusuna yapay zekâ uygulamalarının vermiş olduğu yanıtlara ilişkin bulgular.

¹² Gündür, *Ortaöğretim Din Kültürü*, 76; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 32,33.

Ders kitabında *semah*, *cemin* ayrılmaz bir parçası olarak tanımlanmış; icra şekli, mekânı, bölümleri, ritüel adımları ve diğer ayrıntılarla birlikte kapsamlı bir açıklama sunulmuştur.¹³ Yapay zekâ araçlarının tanımları ise ders kitabıyla genel olarak uyumlu olsa da kullanılan ifadelerde akademik yetersizlikler gözlemlenmiştir. Örneğin, ChatGPT'nin *semah'ı ritüel bir dans* olarak tanımlaması ve *Tanrı* ifadesini kullanması, Google Gemini'nin ise *kozmosla bütünleşme* ve *evrensel birlik duygusu* gibi ifadeler kullanması, semahın dini ve toplumsal anlamını tam olarak yansıtmamakta ve akademik bir üsluptan uzaklaşmaktadır. Bunun yanında, ders kitabında *semahın* şekilsel özellikleri (örneğin, *semahta irşat makamına sırt çevrilmez* gibi) üzerinde durulurken, her iki yapay zekâ aracı, *semah'ın* anlamına ve manevi içeriğine odaklanan farklı maddeler üretmiştir. ChatGPT beş, Google Gemini ise dört madde sunmuş, ancak bu maddeler ders kitabında sıralanan şekilsel özelliklerle uyumlu olmamıştır. Bu durum, yapay zekâ araçlarının *ortak yönler* ifadesini farklı yorumlayarak yanıt ürettiğini göstermektedir. Sonuç olarak bu örnek, yapay zekâ araçlarının talep edilen bilgiye yönelik tek seferde beklenen sonucu veremeyebileceğini ve daha net bilgi almak için ek yönlendirmelere olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Ancak bu durum yapay zekanın kısır bir döngü içine girebileceği riskini taşımaktadır. Yapay zekânın bu tür dini ve kültürel kavramları aktarma konusunda kullandıkları kaynaklar ve dil önem taşımakta, kullanıcıların da bu bağlamda dikkatli olmaları gerekmektedir.

11. "Gülbank nedir?" Sorusuna yapay zekâ uygulamalarının vermiş olduğu yanıtlara ilişkin bulgular

Gülbank kavramı, ders kitabında Alevilik-Bektaşilik bağlamında detaylandırılarak; dua metinlerinin yapısı, amaçları ve kullanım alanları açıklanmıştır. Kitapta, *gülbank'ın* belirli bir kalıba bağlı olmadığı, toplumsal ve bireysel istekleri içeren, anlaşılır ve kısa dualardan oluştuğu belirtilmiş ve örnek bir *lokma duası* da verilmiştir.¹⁴ Bu kapsamlı açıklamalara karşın, yapay zekâ araçları daha yüzeysel bilgiler sunmuş, özellikle teknik detaylara yer verilmemiştir.

¹³ Gündür, *Ortaöğretim Din Kültürü*, 79,80; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 32,33; Walter Daelemans, "ChatGPT: dichter of denker?", *Verslagen en Mededelingen* 133/2 (Eylül 2024), 40,41.

¹⁴ Gündür, *Ortaöğretim Din Kültürü*, 80; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 32,33; Walter Daelemans, "ChatGPT: dichter of denker?", *Verslagen en Mededelingen* 133/2 (Eylül 2024), 41.

tir. ChatGPT, *gülbank*'ı Alevilik-Bektaşilik ile ilişkilendirmiş ve *cem* ayini bağlantısını kurmuştur; ancak *Tanrı* ifadesinin kullanılması, ders kitabında *Allah* lafzına yapılan vurgudan uzaklaşılmasına neden olmuştur. Google Gemini ise *gülbank*'ın genel tasavvufi anlamına odaklanmış, Alevilik-Bektaşilik ve cem ayiniyle doğrudan bir bağ kuramamıştır. Bunun yanında, bu kavramın farklı tarikatlarda değişik anlamlara gelebileceği hususuna dikkat çekmiştir. Sorunun yönlendirmesinde Alevilik-Bektaşilik bağlantısı yapılmadığı için, Google Gemini daha genel bir açıklama sunmuş, ancak bu durum ders kitabında verilen spesifik bilgilere ulaşmada eksiklik yaratmıştır. Bu örnek, yapay zekânın genel bilgileri aktarmada başarılı olmasına rağmen, belirli bir bağlam veya teknik detay gerektiğinde yetersiz kalabileceğini göstermektedir. Ders kitabında verilen *lokma duası* gibi spesifik kavramlara her iki yapay zekâ da yer vermemiştir. Bu eksikliğin sebebi, yapay zekâ araçlarının çoğunlukla çevrimiçi erişilebilen kaynaklardan beslenmesinin getirdiği kısıtlılık olabilir. Bu nedenle, yapay zekâ kullanımında spesifik, bağlamsal ve detaylı sorular sormanın yanı sıra, gerekli bilgiye ulaşmada derinlemesine kaynaklara ihtiyaç duyulabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

130 | db

12. “*Hızır ve Muharrem orucunu açıklayınız.*” Sorusuna yapay zekâ uygulamalarının vermiş olduğu yanıtla ilişkin bulgular.

Ders kitabında *Hızır ve Muharrem oruçları* detaylı olarak incelenmiş, bu oruçlara dair teknik bilgiler (oruca başlama şartları, oruç esnasındaki şartlar vb.) verilmiş, ancak özellikle *Hızır orucunun* amacı net bir şekilde açıklanmamıştır. *Muharrem orucunun* amacı ise daha net ifade edilmiştir.¹⁵ Yapay zekâ araçları, genel anlamda ders kitabındaki bilgileri yansıtırsalar da oruçların amaçları ve teknik bilgileri konusunda bazı uyumsuzluklar göstermektedirler. ChatGPT, *Hızır orucunu bir günlük* bir oruç olarak tanımlamış ve bu orucun *Hızır*'dan yardım ve bereket dilemek amacıyla tutulduğunu belirtmiştir; ancak ders kitabında bu oruç *üç günlük* olarak açıklanmaktadır. Google Gemini ise, *Hızır orucunun* Ocak ayında da tutulabileceğini ve bereket ile şifa dilemek amacıyla uygulandığını ifade etmiştir. Ancak *şifa dilemek* ifadesi, İslam inancına göre

¹⁵ Gündür, *Ortaöğretim Din Kültürü*, 80-81; T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 32,33; Mohammadreza Farrokhnia vd., “A SWOT analysis of chatgpt: Implications for educational practice and research.” *Innovations in Education and Teaching International* 61/3 (Mart 2023), 1-15.

sadece Allah'tan dilemenin uygun görülmesi açısından İslam dininin temel prensiplerine uymamaktadır. Google Gemini, orucun amacına değinirken çelişkili ifadeler kullanarak orucun genel anlamını aktarmada eksik kalmıştır. *Muharrem orucunda*, ChatGPT ve Google Gemini, bu orucun anlamına dair ders kitabına uygun açıklamalar yapmış ancak teknik detaylar konusunda (örneğin, orucun süresi, başlangıç ve bitiş zamanı) ders kitabıyla ve birbirleriyle tam uyumlu olmamıştır. Sonuç olarak, yapay zekâ araçlarının ders kitabındaki teknik bilgileri aktarıırken uyumsuzluklar ve eksiklikler gösterdiği, güvenilir kaynakları belirleme konusunda sıkıntı yaşadığı gözlenmektedir. Ayrıca her iki yapay zekâ da oruçların Alevi-Bektaşî topluluğundaki genel anlamına dair yeterli bilgi sunmamış, doğrudan *Hızır* ve *Muharrem oruçlarına* odaklanmıştır. Bu durum, yapay zekânın dini ve kültürel konularda özgün ve bağlamla tam uyumlu bilgiler sunmada yetersiz kalabildiğini ve kaynak doğruluğu konusunda dikkatli olunması gerektiğini ortaya koymaktadır.

13. "Alevi-Bektaşîlikte *Gülbank* içinde dua nasıl başlar ve bitirilir?" Sorusuna yapay zekâ uygulamalarının vermiş olduğu yanıtlara ilişkin bulgular.

db | 131

Ders kitabındaki *gülbank* ile ilgili ifadeler, duaların başında *Bismişah* ve sonunda *Allah Allah* lafzının söylenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁶ ChatGPT, ders kitabındaki ifadelerin birebir karşılığını vererek *Bismişah Allah Allah* ifadesinin Hz. Ali'yi temsil eden *Şah'ın adıyla* anlamını taşıdığını ve duaların sonunda *Allah Allah* veya *Gerçeğe Hu* ifadeleriyle tamamlandığını belirtmiştir. Bu açıklama, ders kitabıyla doğrudan uyumludur. Google Gemini ise *Ya Ali, Hak, Muhammed, Ali, Âmin* gibi ek ifadeler içeren daha kapsamlı bir liste sunarak Alevilik-Bektaşîlik bağlamına referans vermiştir; ancak, bu ek ifadeler ders kitabındaki bilgilerle birebir örtüşmemektedir. Önceki sorularda, Alevilik-Bektaşîlik vurgusu yapılmadan yönlendirme yapıldığında, Google Gemini'nin *gülbank* hakkında genel bilgi verdiği; Alevilik-Bektaşîlik ifadesi kullanıldığında ise bu bağlama uygun yanıt sunduğu görülmektedir. ChatGPT, önceki sorularla bağlantı kurarak Alevilik-Bektaşîlik bağlamını korumakta ve böylece kullanıcı her seferinde bu ifadeyi belirtme

¹⁶ Gündür, *Ortaöğretim Din Kültürü*, 80; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 32,33; Nick Bostrom-Eliezer Yudkowsky, "The Ethics of Artificial Intelligence," *Artificial Intelligence Safety and Security*, ed. Roman V. Yampolskiy (New York: Chapman and Hall/CRC, 2018), 58-60.

de ilgili bilgileri sağlamaktadır. Bu durum, Google Gemini'nin bazı spesifik bağlamlarda eksik bilgi sunabilme riskini ortaya koyarken, eksik veya bağlamdan kopuk sorular yöneltmesi durumunda her iki yapay zekânın verdiği yanıtların da eksik kalabileceğine işaret etmektedir. Sonuç olarak, yapay zekâ araçlarının önceki sorularla bağ kurarak yanıt üretebilme kapasitesi, sunulan bilgilerin doğruluğu ve bağlamla uyumu açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu yetenek, bilgi akışının sürekliliğini sağlamak ve kullanıcıların ihtiyaç duyduğu ayrıntılı ve bağlamsal bilgilere erişimini kolaylaştırmak adına yapay zekâ araçlarının etkili bir şekilde kullanılmasını desteklemektedir. Bu nedenle, yapay zekâ tabanlı uygulamaların, özellikle eğitim ve akademik içeriklerde, bağlamsal analiz yeteneklerinin geliştirilmesi ve bu kapasitenin daha geniş bir yelpazede uygulanması, bu araçların daha verimli bir bilgi kaynağı haline gelmesi için önemli bir gerekliliktir.

Sonuç

132 | db

Bu çalışma, yapay zekâ tabanlı metin üretim araçları olan ChatGPT ve Google Gemini'nin, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) DKAB 12. sınıf ders kitabında yer alan Alevilik-Bektaşılık konularına ilişkin sorulara verdikleri yanıtları analiz ederek, her iki aracın dini, kültürel ve pedagojik içeriklere dair yeterliliğini değerlendirmektedir. Analizler, yapay zekâ araçlarının ders kitabı ile uyum düzeyi, bilgi derinliği, akademik doğruluk, bağlamsal bütünlük ve dini kavramlara uygunluk gibi boyutlarda çeşitli farklar gösterdiğini ortaya koymuştur. ChatGPT, her ne kadar ders kitabıyla daha fazla uyum gösterme eğiliminde olsa da verdiği yanıtlar incelendiğinde, dini ritüellerin aktarımında bazı ifadelerle uygun dilin seçilmediği görülmüştür. Örneğin, semah ritüelinin "kutsal bir dans" olarak tanımlanması, bu ibadetin dini anlam ve derinliğini yeterince yansıtmadığı gibi, akademik üslup açısından da dini hassasiyetlere uygun olmayan bir ifade olarak değerlendirilmiştir. Bu tür ifadeler, dini ritüellerin toplumsal ve manevi bağlamlarının tam olarak aktarılmasını engelleyerek, özellikle hassas konularda yanlış anlamalara yol açabilecek bir nitelik taşımaktadır. Google Gemini, ChatGPT'ye kıyasla daha kısa ve öz yanıtlar sağlamakta ve sıklıkla çevrimiçi kaynaklardan beslenmektedir. Bu durum, Google Gemini'nin bilgi derinliğini sınırlarken, özellikle kültürel ve dini boyutlar içeren konularda daha yüzeysel bir aktarım sunmasına neden olmuştur. Örneğin, *on iki hizmet* sorusunda yalnızca hizmet isimlerini sıralamakla yetinmiş, ChatGPT gibi her bir hizmetin içeriğini ayrıntılı

olarak açıklama çabasında bulunmamıştır. ChatGPT, sorulara verdiği yanıtlarda Alevilik-Bektaşilik kavramları arasında tutarlı bir bağlantı kurarken, önceki sorulara dayalı bir süreklilik sağlamıştır. Örneğin, *Gülbank* nedir? sorusuna, Alevilik-Bektaşilik çerçevesinde *Bismişah* ve *Allah Allah* ifadelerini içeren cevaplar vererek ders kitabına uygun bir içerik sunmuştur. Buna karşın, Google Gemini, Alevilik-Bektaşilik bağlamı belirtilmediğinde, daha genel bir dini perspektiften bilgi sunmakta ve bu durum bağlamsal eksikliklere yol açabilmektedir. Bu farklılık, özellikle dini ve kültürel içeriklerde, kullanıcının her seferinde konuyu olabildiğince net ifade etmesi gerektiğini göstermektedir. ChatGPT'nin daha önce verilen sorulara dayalı olarak Alevilik-Bektaşilik çerçevesine uygun yanıtlar verebilmesi, kullanıcıların eksik veya eksik bağlama sahip sorular sorması durumunda dahi konuyu koruyabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, ChatGPT'nin konular arası bağlantı kurma yeteneği daha gelişmiş olup, Google Gemini'nin bağlama dayalı bilgi üretme kapasitesinin sınırlı olduğu görülmüştür.

Her iki yapay zekâ uygulaması, ders kitabında yer alan dini ve kültürel kavramları aktarmada farklı derecelerde yeterlilik göstermiştir. Örneğin, Google Gemini, *Hızır orucu* hakkında bilgi verirken, bu orucun "Ocak ayında da tutulabileceği ve Hızır'dan şifa istenebileceği" ifadesine yer vermiştir. Bu ifade, İslam inancında şifanın yalnızca Allah'tan istenebileceği temel inancıyla çelişmektedir ve dini hassasiyetlere uygun olmayan bir anlatım ortaya koymaktadır. ChatGPT ise aynı konuda *bir günlük oruç* ifadesini kullanarak ders kitabında yer alan üç günlük oruç bilgisi ile uyumsuz bir bilgi sunmuştur. Her iki yapay zekâ da *razılık ve kul hakkının sorulması* ve *cem çeşitleri* gibi kavramları aktarırken, ders kitabında geçen önemli ayrıntıları eksik bırakmış, kavramların sosyal ve manevi bağlamlarını yüzeysel olarak ele almıştır. Özellikle *semah* ile ilgili ifadeler, her iki yapay zekâ için de dini ritüelin derinliğini aktaramayan ifadelerdir; Google Gemini'nin *kozmosla bütünleşme* ifadesi, *semahın* kültürel anlamının aktarımında yetersiz kaldığını göstermekte, ChatGPT'nin *ritüel dans* tanımı ise ibadet kavramından uzaklaşarak kültürel bir etkinlik izlenimi vermektedir. Google Gemini, çevrimiçi kaynaklara dayanarak güncel bilgi sunma avantajına sahiptir. Örneğin, Alevilik-Bektaşilikteki *Hızır orucu* konusuna ilişkin bir soruda, *hacibektasdernegi.com* gibi çevrimiçi kaynakları referans göstermiştir. Ancak, bu tür çevrimiçi kaynakların doğruluğu ve güvenilirliği tartışmalı olabilmektedir. Nitekim önerilen kaynak

incelendiğinde farklı rivayetlerin yer aldığı ve yapay zekânın hangi bilgiyi temel aldığına dair net bir açıklama bulunmadığı gözlemlenmiştir. ChatGPT ise yanıtlarında kaynaklara doğrudan yer vermemekle birlikte, bazı akademik kaynakları referans gösterebilmekte ve kullanıcı talep ettiğinde kaynak önerisi sunabilmektedir. Akademik nitelikteki kaynaklara ağırlık verilmesi, ChatGPT'nin bilgi doğruluğunu artırmakla birlikte, kaynakların açıkça sunulmaması bilgi güvenilirliği açısından bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Yapay zekâ tarafından sağlanan bilgilerin doğruluğunu ve kalitesini güvence altına almak, artan veri ve etkileşim hacmi nedeniyle zorlaşmaktadır. Ayrıca, yapay zekâ teknolojileri tarafından üretilen içeriklerin her zaman kanıta dayalı veya bilimsel doğrulukta olmayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Genel olarak, ChatGPT, Alevilik-Bektaşılık konularına yönelik sorularda daha ayrıntılı, bağlam odaklı ve akademik açıdan tatmin edici cevaplar sunmakla birlikte, bazı dini ifadelerde eksiklikler barındırmaktadır. Öte yandan, Google Gemini daha kısa ve öz bilgiler sağlayarak bilgi derinliği açısından sınırlı kalmakta ve yüzeysel bilgilerle yetinmektedir. Yapay zekâ araçlarının etkin kullanılabilmesi için, kullanıcıların daha bağlamsal ve eksiksiz sorular sorması önerilmektedir. Ayrıca, bu araçların çevrimiçi kaynakların güvenilirliğini kontrol etmeden bilgi sunması, kullanıcıların kaynağı doğrulama gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yapay zekânın farklı kaynaklardan elde ettiği bilgilerin değişkenliği, özellikle dini ve kültürel içeriklerde kavramların bütüncül olarak anlaşılmasını zorlaştırabilmektedir. Yapay zekâ, algoritmik bir teknoloji olarak insanlar gibi yaratıcı veya eleştirel düşünme yeteneğinden yoksun gözükmemektedir. ChatGPT ve Google Gemini gibi araçların kullanıcıları, elde edilen bilgileri yalnızca yüzeysel olarak değerlendirmemeli, akademik ve dini açıdan uygun bir derinlik sağlanması için ek sorularla bilgi doğrulama ve genişletme sürecine dahil olmalıdır. Yapay zekânın hızlı bilgi üretme kapasitesi, zaman yönetimi açısından sağladığı kolaylıklar ve bilgi erişimindeki duraksamaları ortadan kaldırmaya yönelik katkıları dikkate alındığında, bu teknolojinin önemli avantajlar sunduğu ifade edilebilir. Bu özellikler, özellikle eğitim ve araştırma süreçlerinde yapay zekâ araçlarının kullanımını cazip hale getirerek, bilgiye erişim ve işlem hızını artırmak suretiyle kullanıcılar için verimlilik sağlamaktadır. Akademik açıdan değerlendirildiğinde, yapay zekâ destekli metin üretim süreçlerinin akademik üretkenliği artırabileceği düşünülmektedir; ancak, metinlerin

belirli algoritmalar çerçevesinde oluşturulması, benzerlik riskini beraberinde getirebilir. Yapay zekâ algoritmik önyargıya sebep olabilir ve eğitildikleri verilerdeki önyargıları tekrarlayabilir veya bu önyargıları daha da güçlendirebilir. Yapay zekâ algoritmalarının sağlam, ölçeklenebilir, denetlenebilir, manipülasyona karşı dirençli ve öngörülebilir olması önemlidir. Yapay zekâ tarafından üretilen içerikler dil kullanımı bakımından özgün bir nitelik taşısa da bu teknolojinin araştırmacıları kütüphane ve kitap gibi geleneksel bilgi kaynaklarından uzaklaştırarak akademik özgünlük açısından sorunlara yol açabileceği tartışılmaktadır.

Yapay zekâ kullanımı yaygınlaştıkça akademik üretkenlikte düşüş yaşanma ihtimali bulunmaktadır; zira yapay zekâ, genellikle sınırlı ve belli başlı kaynaklara dayalı bilgi üretmektedir ve bu durum, çevrimiçi kaynakların kullanımının artmasına ve özellikle birincil kaynakların göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Bu bağlamda, yapay zekanın bilgi üretiminde sınırlı kaynaklarla çalışması, akademik literatüre kıyasla bilgi yelpazesinin daralmasına yol açmakta, bu nedenle yapay zekâ sistemlerinin kaynak çeşitliliği açısından geliştirilmesi gerekliliği doğmaktadır. Akademik etik açısından bir tehdit oluşturabilecek yapay zekâ, intihal riskini de artırabilir. Aynı zamanda, mevcut toplumsal önyargıları pekiştirme riski taşıyarak ayrımcılığı sürdürebilir. Bu tür teknolojiler, eleştirel düşünme ve problem çözme gibi yüksek bilişsel becerilerin gelişimini olumsuz etkileyerek bağımsız düşünme yeteneklerini sınırlayabilir. Ayrıca, eğitim içeriklerinin kültürel ve sosyal bağlamlarını tam olarak kavrayamaması nedeniyle öğrenme sürecinde bağlam eksikliklerine sebebiyet verebilir. Yapay zekâ, geleneksel kavramları orijinal bağlamlarından kopararak modern dil kullanımıyla sunması sebebiyle anlam kaymaları yaratabilir. Dolayısıyla, kavram kullanımında özenli olunmalıdır. Yapay zekâ sistemlerinin insan eliyle üretildiği ve geri bildirimler doğrultusunda sürekli gelişime ihtiyaç duyduğu gerçeği unutulmamalıdır. Akademik dünyada hızla gelişen teknolojik yeniliklerin etkisinde kalındığı düşünüldüğünde, yapay zekânın hem olumlu hem de olumsuz yönlerinin göz önünde bulundurulması dikkatli bir biçimde kullanılması önerilebilir.

Kaynakça

Arslan, Kadir. "Eğitimde Yapay Zekâ ve Uygulamaları." *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi* 11, no. 1 (2020): 71-88.

- Bostrom, Nick-Yudkowsky, Eliezer. "The Ethics of Artificial Intelligence," *Artificial Intelligence Safety and Security*, ed. Roman V. Yampolskiy. 57-69. New York: Chapman and Hall/CRC, 2018.
- Bozkurt, Aras. "ChatGPT üretken yapay zekâ ve algoritmik paradigma değişikliği". *Alanyazın Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi* 4/1 (Mayıs 2023), 63-72.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2023.
- Daelemans, Walter. "ChatGPT: dichter of denker?". *Verslagen en Mededelingen* 133/2 (Eylül 2024), 33-51.
- Farrokhnia vd., Mohammadreza. "A SWOT analysis of chatgpt: Implications for educational practice and research." *Innovations in Education and Teaching International* 61/3 (Mart 2023), 1-15.
- Gündür, Hadi (ed.). *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Erkad Yayıncılık, 2024.
- İşler, Bilal ve Mehmet Kılıç. "Eğitimde Yapay Zekâ Kullanımı ve Gelişimi." *Yeni Medya Elektronik Dergisi* 5, no. 1 (2021): 1-11.
- Jansen, Sanne. *ChatGPT: de vriend/vijand die hier is om te blijven*. Utrecht: Utrecht Üniversitesi, REBO fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Jarodzka, Halszka. "ChatGPT: De Toekomst van het onderwijs?!" *Open Universiteit*. (Erişim 9 Kasım 2024).
https://research.ou.nl/ws/portalfiles/portal/64641759/CharGPT_in_het_anderwijs_H.Jarodzka_2023.pdf
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim, 9, 10, 11, 12. sınıflar)*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2018.

